

Проективно-тестові та психоаналітичні підходи до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі

Анотація. Проективні методики широко використовуються в психологічній практиці для дослідження несвідомої сфери суб'єкта, проте проективно-тестовий підхід до малюнку не дозволяє вивчати її цілісну та системну впорядкованість. Психоаналіз комплексу тематичних малюнків, що ґрунтується на психодинамічній теорії та психоаналітичному підході до інтерпретації малюнків робить можливим пізнавати індивідуальну неповторність особистісної проблематики суб'єкта.

Ключові слова: проективні методики, проективно-тестовий підхід, психоаналітичний підхід, психоаналіз комплексу тематичних малюнків.

Постановка проблеми. Розбудова Української держави та відродження національної культури пов'язане із введенням психологічної служби та розвитком практичної психології, які є одними із вирішальних чинників гуманізації відносин у суспільстві, оскільки ґрунтуються виключно на індивідуальному підході до особистості людини. Завдання побудови демократичного суспільства об'єктивно зумовлюють потребу у забезпеченні необхідних соціально-психологічних умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя. Створення таких умов залежить від кваліфікованої допомоги практичних психологів, основним напрямком яких є психокорекційна робота з дітьми та дорослими.

Особливої ваги набуває глибинна психокорекція, яка забезпечує глибинно-психологічне самопізнання, допомагає розкрити першопричини тих проблем, які відчуває людина в спілкуванні з іншими, сприяє збагаченню соціально-перцептивного інтелекту. Глибинно-психологічна психокорекція передбачає цілісний підхід до пізнання деструкцій психіки суб'єкта, витоки яких пов'язані з несвідомою сферою, яку досліджували А.Адлер, К.Абрахам, Г.О.Балл, Ф.В.Бассін, В.Вундт, О.Ранк, А.Фрейд, З.Фрейд, К.Г.Юнг, Т.С.Яценко та ін. Психокорекційний процес за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН) зорієнтований на пізнання індивідуальної неповторності психіки суб'єкта. Особливого завдання набуває пошук та розробка нових методів психодіагностики для пізнання несвідомої сфери психіки, оскільки саме вона детермінує поведінку та особистісні деструкції суб'єкта.

Методологічну основи дослідження склали головні положення щодо системного та глибинно-психологічного підходу до розуміння психіки суб'єкта (Г.Балл, Л.Бурлачук, Н.Каліна, Г.Костюк, С.Максименко, В.Моляко, В.Рибалка, Т.Титаренко, Т.Яценко, А.Менегетті, О.Ранк, З.Фрейд, К.Юнг та ін.); дослідження проблеми символізації змісту несвідомого

(О.Лосев, Л.Орбан, Т.Яценко, А.Беккер, Ж.Лакан, Ф.Тайсон, Р.Тайсон, З.Фрейд, К.Юнг та ін.); дослідження діагностичної спроможності проєктивних графічних методик (Л.Бурлачук, О.Соколова, Г.Хоментаскас, Є.Романова, О.Потьомкіна, Т.Яценко).

Прикладним психологічним дослідженням особистості присвячені праці багатьох вчених сучасності: Є.М.Борисова, І.Г.Беспалько, Л.Ф.Бурлачук, Ю.З.Гільбух, К.М.Гуревич, В.М.Коган, М.С.Роговін, О.Т.Соколова, Ю.С. Савченко, Т.С.Яценко та ін. У дослідженнях цих вчених подані теоретичні та практичні аспекти застосування як проєктивно-тестових методик для вивчення особистості так і психоаналітичного підходу до малюнку.

Однак, огляд стану проблеми розробки психодіагностичних методів дає підстави стверджувати про відсутність комплексного дослідження застосування психоаналітичного підходу до аналізу малюнку з метою вивчення несвідомої сфери психіки суб'єкта.

Психодіагностика в групі АСПН набуває процесуального характеру, що передбачає поєднання психодіагностичного та психокорекційного процесів для пізнання психологом індивідуально-психологічних рис особистості. Глибинно-психологічне пізнання особистісної проблематики суб'єкта забезпечує аналіз комплексу тематичних психомалюнків, який розкриває системні характеристики несвідомої сфери психіки автора малюнків. Аналіз комплексу тематичних психомалюнків в групі АСПН спирається на феноменологічний та психоаналітичний підхід до інтерпретації символіки зображуваного матеріалу. Такі підходи створюють можливість для глибинної психокорекції.

Застосування графічних методів в психодіагностиці базується на принципі проєкції, що відносить їх до проєктивних методик. Проєктивні методики мають давню історію свого становлення, джерела ведуть до асоціативних експериментальних досліджень Ф. Гальтона та К.Г. Юнга. На початку ХХ ст. проєктивні техніки (плями Роршаха, ТАТ Г. Мюррея та ін.) використовуються в клінічній та терапевтичній практиці, а згодом набувають широкої популярності. Завдяки значним перевагам, починають застосовуватися психологами різних галузей та напрямків [1].

Серед переваг застосування проєктивних методів в порівнянні з тестовими називають: цілісний підхід до оцінки особистості, пізнання прихованих, латентних, чи несвідомих сторін особистості, активне й довільне трактування стимульного матеріалу піддослідним, зняття тиску з боку навколишнього середовища завдяки невизначеності тестових умов, відображення принципів психічної структури, прояви динаміки неусвідомлюваних тенденцій. За визначенням О.Т. Соколової, проєктивні методики ставлять за мету виявлення своєрідних «суб'єктивних відхилень», особистісних «інтерпретацій» важливих життєвих ситуацій та відношень з особистісно значими людьми, на відміну від більшості психологічних прийомів, що спрямовані на вивчення об'єктивного характеру відображення

людиною зовнішнього світу. Дослідниця виділяє істотні ознаки проєктивних методик:

1. Невизначеність стимульного матеріалу чи інструкції до завдання;
2. Свобода у виборі варіантів відповідей;
3. Дослідження проходить атмосфері доброзичливості, підтримки та без оцінювального відношення експериментатора;
4. Методики не досліджують окрему психологічну функцію, а позиції, тенденції, поведінку, стосунки особистості з соціальним оточенням [3].

Таким чином, такі характеристики проєктивних методик створюють вільну атмосферу для піддослідного у виборі відповіді чи манери поведінки, забезпечують максимальну проєкцію особистісних тенденцій. Крім діагностичної функції, проєктивні методики уможливають корекцію. Оскільки дослідження відбувається в тісному контакті з психологом, який займає позицію не стороннього експериментатора, що слідкує за дотриманням інструкції та правильним виконанням завдання, а доброзичливого партнера, розуміючого співбесідника. Така позиція викликає у піддослідного довіру, щирість та сприяє глибокому саморозкриттю. А перевагою проєктивних методик є:

1. індивідуальний підхід до кожного піддослідного;
2. психотерапевтичний діалог в атмосфері довіри, підтримки;
3. проникнення в несвідомі глибини психіки;
4. вивчення динамічних характеристик особистості;
5. корекційний ефект.

Проте, проєктивні методики (н-д: плями Роршаха ТАТ, тест фрустрації Розенцвейга, тест Люшера та ін.) містять стандартизовану інтерпретацію відповідей піддослідного, що зближує їх з тестовим підходом. А проєктивно-тестовий підхід до малюнку не дозволяє вивчати цілісність та системність несвідомої сфери психіки суб'єкта. Проєктивно-тестові методики не визначають причини та наслідків тієї чи іншої пережитої психологічної травми, стандартизована інтерпретація робить неможливим пізнавати індивідуальну неповторність особистісної проблематики.

Психоаналітичний підхід орієнтований на вивчення несвідомих проявів психіки, пережитого життєвого досвіду, особистісно значимого матеріалу, травмуючих переживань піддослідного. Комплекс тематичних психомалюнків складається із 38 тем, що торкаються різних сторін життя суб'єкта: хвилюючих переживань, пережитих травм дитинства, мрій, планів на майбутнє, ставлення до близьких людей, професійної діяльності і т.д. Визначена тема малюнку викликає проєкцію несвідомих потягів, бажань, переживань, що втілюються у певному образі, символі малюнку [5].

Інтерпретація малюнків здійснюється психологом на основі знань архетипів, функціональних тенденцій несвідомого та у діалозі з автором комплексу психомалюнків. Особливе значення має діалог як основний інструмент комунікації, що визначається у широкому розумінні як обмін репліками двох, або більше людей. У психокорекційній практиці діалог – це

сукупність технік, що реалізуються в розмовному стилі з наміром розв'язати конкретну проблему, прояснити її сутність, досліджуючи її під різними кутами зору [4].

При використанні стандартизованих тестових методик, роль діалогу полягає у повідомленні мети дослідження, інструкції для виконання завдання, інтерпретації отриманих даних і т.д., але не має ніякого відношення до психокорекції, психотерапії. Деякі малюнкові техніки, такі як «Дім, дерево, людина», «Малюнок людини», «Кінестетичний малюнок сім'ї», «Неіснуюча тварина» та ін., містять стандартизовану інтерпретацію, що зближує їх з тестовими методиками. Роль діалогу після виконання малюнку автором зводиться до інтерпретації графічного матеріалу за такими показниками: структура малюнку, розміщення фігур, надмірна заштрихованість, витирання малюнку, наявність чи відсутність певних деталей зображення [4].

Отже, тестовий підхід, дає однозначні інтерпретації, нівелює бачення змісту малюнку самим автором, тим самим, унеможливорює глибинно-психологічну корекцію. Тестові інтерпретації відчужені від самого суб'єкту з його неповторною індивідуальністю й особистісними проблемами, та не дозволяють вивчати психіку в єдності її свідомих та несвідомих проявів. Головне те, що тестові малюнкові методики не наближують психолога до витоків, причин особистісної проблематики піддослідного, вони просто констатують факт наявності чи відсутності психологічних явищ, проблем та ін.

Є. Романова та О. Потьомкіна у праці «Графические методы в психологической диагностике» детально описують графічні методи та їхні можливості у пізнанні особливостей людини. Зводять графічне зображення до двох видів: психодіагностичних малюнкових тестів та методу психографічного аналізу тексту. Зосереджують увагу на тому, що малюнки втілюють багатоманітність «сигналів», які використовують психологи для побудови діалогу. Це робить можливим використання діалогу як інструменту пізнання індивідуальної неповторності психіки суб'єкта [2].

Цілісний (в єдності свідомого та несвідомого) аналіз комплексу тематичних психомалюнків дає можливість об'єктивувати несвідомий зміст психіки. Автор малюнків наповнює кожний образ несвідомим особистісно значимим символом, який пізнається (стає свідомим) у процесі аналізу комплексу, в діалозі з психологом. Символи малюнків є посланцями несвідомого, так як породжуються механізмами психологічних захистів, які допускають у реальність, свідомість у завуальованій, символічній формі витіснене переживання, бажання і т.д. Символи репрезентують суб'єктивний, індивідуально неповторний зміст психіки, який не можливо побачити при тестовому підході до графічної продукції. Психолог має враховувати багатозначність символіки малюнків, яка має соціальне, історичне походження (архетипи) та індивідуально пережитий досвід. Поза діалогом символ не живий і є лише знаком, що нічого не означає. Символ, на відміну від знаку, завжди має індивідуальне емоційне навантаження. Дешифруючи

символи, психолог робить відомим прихований від свідомості зміст психіки [4].

Отже, пізнавати індивідуальні неповторність психіки суб'єкта не можливо без врахування дії захисних механізмів психіки, що проявляються у висловлюваннях, діях піддослідного. Тестовий підхід до інтерпретації малюнків не тільки їх не вивчає, а навпаки провокує появу опорів. Внаслідок чого, отримана під час психодіагностичного дослідження, інформація, залишається для суб'єкта не прийнятою, не усвідомленою, не проробленою. Аналіз комплексу тематичних малюнків, що спирається на феноменологічний та психоаналітичний підхід до тлумачення символічної продукції, завдяки чому можна пізнавати індивідуальну неповторність логіки несвідомого суб'єкта. Психоаналіз комплексу малюнків відбувається у діалогічній взаємодії з автором малюнку та передбачає врахування, бачення, розуміння ним змісту малюнку. Психокорекційний діалог спрямований на надання допомоги суб'єкту в усвідомленні витоків власної проблеми, внутрішньої суперечності психіки, деструкцій поведінки, розширені соціально-перцептивного інтелекту. У психодинамічному підході у процесі психокорекційного діалогу запитання максимально адаптуються до індивідуальної неповторності протагоніста. Психолог виявляє та вербалізує логічні зв'язки між усвідомлюваним змістом та неусвідомлюваними детермінантами, що вимагає високого професіоналізму у розшифруванні, інтерпретації образної продукції.

Література:

1. Бурлачук Л.Ф. Введение в проективную психодиагностику. – К.: Ника-Центр, 1997. – 45 с.
2. Романова Е.С., Потемкина О.Ф. Графические методы в психологической диагностике. – М.: Дидакт, 1991. – 255 с.
3. Соколова Е.Т. Проективные методики исследования личности. – М.: МГУ, 1980. – 68 с.
4. Яценко Т.С. Основи глибини психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.
5. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 679 с.